

Online ISSN 2335-2388

RESPECTUS PHILOLOGICUS

2014 Nr. 26 (31)

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 26 (31)

MOKSLINIS TĖSTINIS LEIDINYS

Leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas ir Jano Kochanovskio universiteto Humanitarinis fakultetas Kielcuose du kartus per metus (balandžio 25 d. ir spalio 25 d.).

Mokslo kryptis: filologija (04H). Mokslo sritys: gramatika, semantika, semiotika, sintaksė (H 352), bendroji ir lyginamoji literatūra, literatūros kritika, literatūros teorija (H 390).

Pagrindinės kalbos: lietuvių, lenkų, anglų, rusų.

CZASOPISMO NAUKOWE

Wydawcy: Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie oraz Uniwersytet Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach. Ukazuje się dwa razy w roku: 25 kwietnia i 25 października.

Kierunek naukowy: filologia (04H). Dyscypliny naukowe: gramatyka, semiotyka, semantyka, syntaktyka (H 352), literatura ogólna i porównawcza, krytyka literacka, teoria literatury (H 390).

Podstawowe języki: polski, litewski, angielski i rosyjski.

ONGOING ACADEMIC PUBLICATION

Published twice a year (April 25, October 25) by Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities and The Jan Kochanowski University Faculty of Humanities in Kielce.

Scientific field: philology (04H). Research areas: grammar, semantics, semiotics, syntax (H 352), general and comparative literature, literary criticism, literary theory (H 390).

The journal accepts articles and correspondence written in English, Lithuanian, Polish and Russian.

DUOMENŲ BAZĖS / BAZY DANYCH / ABSTRACTING AND INDEXING

Elektronische Zeitschriftenbibliothek (2002) Arianta (2002)	Frei zugängliche E-Journals Universitätsbibliothek Regensburg Naukowe i branżowe polskie czasopisma elektroniczne Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego
Balcan Rusistics (2004)	Russian Language, Literature and Cultural Studies
C.E.E.O.L. (2005)	Central and Eastern European Online Library DFG Nationallizenzen
EBSCO (2006)	Humanities International Complete Humanities Source Current Abstracts Humanities International Index TOC Premier
MLA (2007)	Modern Language Association International Bibliography
Index Copernicus (2008)	Index Copernicus International Journal Master List
Lituanistika (2011) Linguistic Bibliography Online (2012) Ulrichs (2013)	The database of the humanities and social sciences in Lithuania Brill Leiden, Netherlands Ulrich's Periodicals

PATIKRA / WERYFIKACJA / VERIFICATION

Redakcijos adresas / Adres redakcji / Address of the editorial board

Žurnalas „Respectus Philologicus“

Respectus Philologicus

Vilniaus universitetas

Vilnius University

Kauno humanitarinis fakultetas

Kaunas Faculty of Humanities

Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Muitines 8, Kaunas 44280, Lithuania

Tel. +370 37 750 536

El. paštas / E-mail Respectus.Philologicus@khf.vu.lt

Interneto svetainė / Strona internetowa / Homepage www.rephi.khf.vu.lt

Moksliniai ir kalbos redaktoriai / Redakcja naukowa i językowa / Proof-readers

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (lietuvių kalba / język litewski / Lithuanian language)

Kazimierz Luciński, Beata Piasecka (lenkų kalba / język polski / Polish language)

Giedrė Drėgvaitė (anglų kalba / język angielski / English language)

Eleonora Lassan, Viktorija Makarova (rusų kalba / język rosyjski / Russian language)

Vertimas / Tłumaczenie / Translation

Beata Piasecka, Živilė Nemickienė

Pagrindinė redaktorė / Redaktor prowadzący / Publishing editor

Viktorija Makarova

Print ISSN 1392-8295, Online ISSN 2335-2388

© Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2014

© Uniwersytet Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach, 2014

REDAKTORIŲ KOLEGIJA — KOLEGIUM REDAKCYJNE

- Eleonora Lissan** VU KHF profesorė, habil. dr. (04H), Lietuva, *vyriausioji redaktorė*
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny
 w Kownie, dr hab. (04H), Litwa, *redaktor naczelny*
- Kazimierz Luciński** Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr.
 (04H), Lenkija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotojas*
 Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab.
 (04H), Polska, *zastępcza redaktora naczelnego*
- Irina Oukhvanova-Shmygova** Baltarusijos valstybinio universiteto profesorė, dr. (04H), Balta-
 rusija, *vyriausiosios redaktorės pavaduotoja*
 Profesor Białoruskiego Uniwersytetu Państwowego, dr (04H),
 Białoruś, *zastępcza redaktora naczelnego*
- Gabija Bankauskaitė-
 Sereikienė** VU KHF profesorė, dr. (04H), Lietuva, *atsakingoji sekretorė*
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny
 w Kownie, dr (04H), Litwa, *sekretarz kolegium*
- Daiva Aliūkaitė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
 Docent Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w
 Kownie, dr (04H), Litwa
- Danutė Balšaitytė** VU Užsienio kalbų instituto profesorė, dr. (04H), Lietuva
 Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Instytut Języków Obcych,
 dr (04H), Litwa
- Wiesław Caban** Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr.
 (05H), Lenkija
 Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab.
 (05H), Polska
- Renato Corsetti** Romos universiteto „La Sapienza“ profesorius, habil. dr. (04H),
 Italija
 Profesor Uniwersytetu Rzymskiego „La Sapienza“, dr hab. (04H),
 Włochy
- Anatolij Chudinov** Uralo valstybinio pedagoginio universiteto profesorius, dr. (04H),
 Rusija
 Profesor Uralskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego,
 dr (04H), Rosja
- Hans-Jürgen Diller** Bochumo Ruhro universiteto profesorius, habil. dr. (04H),
 Vokietija
 Profesor Uniwersytetu Ruhry w Bochum, dr hab. (04H),
 Niemcy
- Alozas Gudavičius** Šiaulių universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
 Profesor Uniwersytetu w Šiauliai, dr hab. (04H), Litwa
- Laima Kalėdienė** Lietuvių kalbos instituto vyriausioji mokslo darbuotoja,

- profesorė, dr. (04H), Lietuva
Starszy pracownik naukowy, profesor w Instytucie Języka Litewskiego, dr (04H), Litwa
- Juris Kastinš** Latvijos universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Latvija
Profesor Uniwersytetu Łotewskiego w Rydze, dr hab. (04H), Łotwa
- Asta Kazlauskienė** Vytauto Didžiojo universiteto profesorė, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Witolda Wielkiego, dr (04H), Litwa
- Jurij Kleiner** Sankt Peterburgo universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Rusija
Profesor Uniwersytetu w Sankt Petersburgu, dr hab. (04H), Rosja
- Aleksandras Krasnovas** VU KHF profesorius, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa
- Jadvyga Krūminienė** VU KHF profesorė, dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr (04H), Litwa
- Jurgita Mikėlionienė** Kauno technologijos universiteto docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent Uniwersytetu Technologicznego w Kownie, dr (04H), Litwa
- Gerald E. Mikkelson** Kanzaso universiteto profesorius, dr. (04H), JAV
Profesor Uniwersytetu w Kansas, dr (04H), USA
- Olegas Poliakovas** VU KHF profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie, dr hab. (04H), Litwa
- Marek Ruskowski** Jano Kochanovskio universiteto Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija
Profesor Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska
- Yuri Stulov** Minsko valstybinio lingvistikos universiteto profesorius, dr. (04H), Europos „Amerikos studijų asociacijos“ Baltarusijos filialo prezidentas, Baltarusija
Profesor Państwowego Uniwersytetu Lingwistycznego w Mińsku, dr (04H), prezes białoruskiej filii Europejskiego Stowarzyszenia Studiów Amerykanistycznych, Białoruś
- Leona Tokor** Jeruzalės hebrajų universiteto profesorė, habil. dr. (04H), Izraelis
Profesor Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie, dr hab. (04H), Izrael

EDITORIAL BOARD

Eleonora Lissan	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>editor-in-chief</i>
Kazimierz Luciński	Professor (04H), The Jan Kochanowski University in Kielce, Poland, <i>deputy editor-in-chief</i>
Irina Oukhvanova-Shmygova	Professor (04H), Belarusian State University, Belarus, <i>deputy editor-in-chief</i>
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>managing secretary</i>
Daiva Aliūkaitė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Danutė Balšaitytė	Professor (04H), Vilnius University (Institute of Foreign Languages), Lithuania
Wiesław Caban	Professor (05H), The Jan Kochanowski University in Kielce, Poland
Renato Corsetti	Professor (04H), Sapienza University of Rome, Italy
Anatolij Chudinov	Professor (04H), Ural State Pedagogical University, Russia
Hans-Jürgen Diller	Professor (04H), Ruhr University Bochum, Germany
Aloyzas Gudavičius	Professor (04H), Šiauliai University, Lithuania
Laima Kalėdienė	Professor (04H), Senior Researcher, Institute of the Lithuanian Language, Lithuania
Juris Kastinš	Professor (04H), University of Latvia, Latvia
Asta Kazlauskienė	Professor (04H), Vytautas Magnus University, Lithuania
Jurij Kleiner	Professor (04H), St. Petersburg State University, Russia
Aleksandras Krasnovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jadvyga Krūminienė	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jurgita Mikelionienė	Associate Professor (04H), Kaunas University of Technology, Lithuania
Gerald E. Mikkelsen	Professor (04H), The University of Kansas, USA

Olegas Poliakovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Marek Ruskowski	Professor (04H), The Jan Kochanowski University in Kielce, Poland
Yuri Stulov	Professor (04H), Minsk State Linguistic University, President of European Association for American Studies in Belarus, Belarus
Leona Toker	Professor (04H), The Hebrew University of Jerusalem, Israel

TURINYS / SPIS TREŚCI

I. DISKURSO IR NARATYVO TYRIMAI / BADANIA NAD DYSKURSEM I NARRACJĄ

Olga Senkāne (Latvija / Łotwa). Implied Author in Philosophical Novels.....	13
Ewa Piotrowska-Oberda (Lenkija / Polska). The Quest for Knowledge in the <i>King James Bible</i>	27
Jurgita Astrauskienė, Jadvyga Krūminienė (Lietuva / Litwa). John Webster's Drama <i>The Duchess Of Malfi</i> : The Contexts and Contests of Wit	44
Елена Бразговская (Rusija / Rosja). Человек в «точках интенсивности»: сад как пространство самоидентификации	57
Анна Дащенко (Ukraina / Ukraina). «Послесловие к запискам о надписях на бронзе и камнях» Ли Цинчжао	68
Anna Wzorek (Lenkija / Polska). Wojciech Żukrowski (jakiego nie pamiętamy) – dla małoletniego odbiorcy	87
Kristina Bačiulienė (Lietuva / Litwa). Meilės kalba Marcelijaus Martinaičio knygoje <i>Atmintys</i>	98
Ewa Anna Piasta (Lenkija / Polska). Funkcja milczenia w powieści <i>Chusta Weroniki</i> Gertrudy von le Fort.....	110
Agnieszka Łobodziec (Lenkija / Polska). Violent Black Man and the Myth of Black Macho in Eugene O'Neill's <i>The Dreamy Kid</i>	123
Svetozar Poštić (Lietuva / Litwa). To Act or not to Act: How Coleridge Changed the Way We See <i>Hamlet</i>	133

II. KALBA. VISUOMENĖ. KULTŪRA / JĘZYK. SPOŁECZEŃSTWO. KULTURA

Tatyana Skrebtsova (Rusija / Rosja). The Concepts “Centre” and “Periphery” in the History of Linguistics: From Field Theory to Modern Cognitivism	144
Лара Синельникова (Ukraina / Ukraina). Дискурсивное пространство лингвокультурного типажа «профессор».....	152
Dorota Połowniak-Wawrzonek (Lenkija / Polska). Metafora w ujęciu kognitywnym.....	166
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, Eglė Keturakienė (Lietuva / Litwa). Amžinas dabartiškumas <i>Naujosios Romuvos</i> (1931–1940) reklamosė	177
Skirmantė Biržietienė, Eglė Gabrėnaitė (Lietuva / Litwa). Eristinis argumentavimas reklamoje	190
Elżbieta Michow (Lenkija / Polska). Polskie i bułgarskie frazeologizmy somatyczne motywowane przez nazwy części ciała służących do myślenia	203
Małgorzata Krzysztofik (Lenkija / Polska). Aksjologia czasu antropologicznego w XVII-wiecznych kalendarzach gdańskich Stefana Furmana.....	217

Greta Kaušikaitė, Tatyana Solomonik-Pankrašova (Lietuva / Litwa). Vernacular Translation as Enarratio Poetarum: Caedmon's "Hymn of Creation"	230
Ирина Роляк (Lenkija / Polska). Об особенностях терминологической группы слов со значением 'цена – стоимость' / 'cena – wartość' и проблеме их эквивалентности в переводе	239
Marek Przeniosło, Małgorzata Przeniosło (Lenkija / Polska). Wilno i Wileńszczyzna w okresie ewakuacji wojsk i władz rosyjskich w 1915 r.	248
Iłona Mickienė, Rita Baranauskienė (Lietuva / Litwa). Veliuonos apylinkių pravardžių struktūros ypatumai: antrinės pravardės	262
 III. SKAUDŪS KLAUSIMAI / DRAŽLIWE KWESTIE	
Алла Дюмидова, Виктория Макарова (Lietuva / Litwa). Движение «естественное родительство» – как (как бы) противостояние обществу потребления	270
 IV. MŪSŲ VERTIMAI / NASZE PRZEKŁADY	
John R. Taylor (Naujoji Zelandija / Nowa Zelandia). Kalba mąstyme. II dalis. Vertė / Tłum. Živilė Nemickienė	283
 V. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA ŻYCIA NAUKOWEGO	
Knygų recenzijos / Recenzje książek	
Йенс Херльт (Šveicarija / Szwajcaria). КОВТУН, Н. В. (ред.), 2014. <i>Кризис литературоцентризма. Утрата идентичности vs. новые возможности</i> . Москва: Флинта	295
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lietuva / Litwa). MAČIULIS-MAIRONIS, Jonas, 2014. <i>Pavasario balsai. 1920 metų leidimo maketo fotografinė kopija</i> . Rengėja ir įvadinio teksto autorė Virginija Babonaitė. Kaunas: Naujasis lankas	298
Michał Mazurkiewicz (Lenkija / Polska). BISKUPSKI, Mieczysław B. B., 2011. <i>Nieznana wojna Hollywood przeciwko Polsce 1939–1945</i> . Warszawa: Fijorr Publishing	302
Ewa Kula, Tomasz Maliszewski (Lenkija / Polska). LOBANOV, N. A., MAŹEIKIENĖ, N., SKVORTSOV, V. N. (Eds), 2013. <i>Continuous education as a prerequisite of the development of professional competences. Monography</i> , Saint-Petersburg	304
Anonsai / Zapowiedzi	308
 VI. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAM / ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI	
310	
 VII. MŪSŲ AUTORIAI / NASI AUTORZY	
323	

CONTENTS

I. RESEARCH OF DISCOURSE AND NARRATIVE

Olga Senkāne (Latvia). Implied Author in Philosophical Novels	13
Ewa Piotrowska-Oberda (Poland). The Quest for Knowledge in the <i>King James Bible</i>	27
Jurgita Astrauskienė, Jadvyga Krūminienė (Lithuania). John Webster's Drama <i>The Duchess of Malfi</i> : The Contexts and Contests of Wit	44
Elena Brazgovskaya (Russia). Man in the "Points of Intensity": Garden as a Space of Self-Identification.	57
Ganna Dashchenko (Ukraine). "Postface to a Catalogue on Bronze and Stone Inscriptions" by Li Qingzhao	68
Anna Wzorek (Poland). Wojciech Żukrowski (who We do not Remember) – for the Young Reader	87
Kristina Bačiulienė (Lithuania). Language of Love in Marcelijus Martinaitis <i>Atmintys</i>	98
Ewa Anna Piasta (Poland). The Function of Silence in Gertrud von le Fort's Novel <i>The Veil of Veronica</i>	110
Agnieszka Łobodziec (Poland). Violent Black Man and the Myth of Black Macho in Eugene O'Neill's <i>The Dreamy Kid</i>	123
Svetozar Poštić (Lithuania). To Act or not to Act: How Coleridge Changed the Way We See <i>Hamlet</i>	133

II. LANGUAGE. SOCIETY. CULTURE

Tatyana Skrebtsova (Russia). The Concepts "Centre" and "Periphery" in the History of Linguistics: From Field Theory to Modern Cognitivism	144
Lara Sinelnikova (Ukraine). Discourse Space of the Linguocultural Character Type "Professor"	152
Dorota Połowniak-Wawrzonek (Poland). Metaphor in Cognitive Approach	166
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė, Eglė Keturakienė (Lithuania). Eternal Contemporaneity in Advertisements of <i>Naujoji Romuva</i> (1931–1940).....	177
Skirmantė Biržietienė, Eglė Gabrėnaitė (Lithuania). Eristic Argumentation in Advertising....	190
Elżbieta Michow (Poland). Polish and Bulgarian Somatic Phrases Justified with the Names of the Parts of the Body Designed for Thinking	203
Malgorzata Krzysztofik (Poland). Axiology of Anthropological Time in Stefan Furman's Calendars of the 17 th Century Gdansk.	217
Greta Kaušikaitė, Tatyana Solomonik-Pankrašova (Lithuania). Vernacular Translation as Enarratio Poetarum: Cædmon's "Hymn of Creation"	230

Irina Rolak (Poland). On the Peculiarities of Terminological Word Group with Meaning “Value-Based Pricing” and the Problem of Their Equivalence in Translation.....	239
Marek Przeniosło, Małgorzata Przeniosło (Poland). Vilnius and the Vilnius Region in the Period of Evacuation of Russian Army and Authorities in 1915.....	248
Ilona Mickienė, Rita Baranauskienė (Lithuania). The Peculiarities of Nickname Structure in the Vicinity of Veliuona: Secondary Nicknames	262
 III. SENSITIVE ISSUES	
Ala Diomidova, Viktorija Makarova (Lithuania). Movement of “Natural Parenting” as (as if) a Confrontation with a Consumer Society	270
 IV. OUR TRANSLATIONS	
John R. Taylor (New Zealand). Kalba mūsų mintyse. II dalis / Language in the Mind. Part II. Translated by Živilė Nemickienė.....	283
 V. SCIENTIFIC LIFE CHRONICLE	
Book reviews	
Йенс Херльт (Switzerland). КОБТУН, Н. В. (ed.), 2014. <i>Кризис литературоцентризма. Утрата идентичности vs. новые возможности</i> . Москва: Флинта	295
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lithuania). MAČIULIS-MAIRONIS, Jonas, 2014. <i>Pavasario balsai. 1920 metų leidimo maketo fotografinė kopija</i> . Ed. Virginija Babonaitė. Kaunas: Naujasis lankas	298
Michał Mazurkiewicz (Poland). BISKUPSKI, Mieczysław B. B., 2011. <i>Nieznana wojna Hollywood przeciwko Polsce 1939–1945</i> . Warszawa: Fijorr Publishing	302
Ewa Kula, Tomasz Maliszewski (Poland). LOBANOV, N. A., MAŽEIKIENĖ, N., SKVORTSOV, V. N. (Eds), 2013. <i>Continuous education as a prerequisite of the development of professional competences. Monography</i> , Saint-Petersburg.....	304
 Announcements	308
 VI. REQUIREMENTS FOR PUBLICATION	310
 VII. OUR AUTHORS	323

Elżbieta Michow*Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach**Instytut Filologii Polskiej**ul. Świętokrzyska 15, 25–406 Kielce, Polska**Tel. +41 313 37 17**E-mail: elamich@o2.pl**Zainteresowania naukowe: historia języka, leksykologia, frazeologia, slawistyka, bułgarystyka***POLSKIE I BULGARSKIE FRAZEOLOGIZMY SOMATYCZNE
MOTYWOWANE PRZEZ NAZWY CZĘŚCI CIAŁA SŁUŻĄCYCH DO
MYŚLENIA**

W artykule zawarto analizę polskich i bułgarskich frazeologizmów somatycznych ze znaczeniem motywowanym przez komponenty imienne – nazwy części ciała posiadające w strukturze semantycznej sem ‘służyć do myślenia’. Omawiany sem należy do kategorii semów funkcji psychicznych i umotywowal w języku bułgarskim znaczenie dwukrotnie większej liczby zebranych frazeologizmów (około 60) niż w języku polskim (ok. 30). Najbardziej produktywnymi komponentami analizowanych frazeologizmów są NA pol. głowa (leb), bułg. глава oraz мозък. Rzadko używany jest w funkcji komponentu NA pol. mózg, a wyjątkowo NA pol. ciemię i mózgowica. Obserwacje produktywności NA prowadzą ponadto do wniosku, iż język bułgarski częściej stosuje metonimiczne wymiany NA: глава – мозък, oparte na tej samej funkcji obu wymienionych części ciała: służyć do myślenia. W języku polskim natomiast są możliwe wyjątkowe i rzadkie metonimie: głowa – ciemię oraz głowa – mózgowica. Semantyka frazeologizmów polskich i bułgarskich dotyczy dwóch kategorii: 1) proces myślenia (jako uczenia się i zapamiętywania oraz martwienia się); 2) charakterystyka i ocena zdolności intelektualnych człowieka. Analizę szczegółową przeprowadzono w ramach zbiorów realizujących relacje ingresywizacji, kontynuacji i finalizacji. Wykazano ponadto, że bardzo produktywnymi metaforami organizującymi obrazowanie w polskich i bułgarskich frazeologizmach somatycznych są: ontologiczna metafora pojemnika oraz strukturalna metafora maszyny.

SŁOWA KLUCZOWE: frazeologia, frazeologia somatyczna, polskie i bułgarskie frazeologizmy somatyczne, język polski i bułgarski, metafora.

Analiza i ekwiwalencja polskich i bułgarskich frazeologizmów somatycznych w ujęciu konfrontatywnym leży w polu zainteresowania niewielu językoznawców (S. Radewa i J. Majchrowski 1979; A. Dolińska 1988; S. Karagiozowa 2004, D. Denczewa 2013; E. Michow 2013). W artykule wykorzystano założenia składnikowej koncepcji znaczenia i przyjęto, że znaczenie globalne frazeologizmu somatycznego może być motywowane przez charakterystyki semantyczne komponentów, tj. nazw części ciała (dalej: NA). Z eksplikacji nazw części ciała A. Wierzbickiej (1975), prac A. Krasnowolskiego (1905), A. Pajdzińskiej (1982), J. Maćkiewicz (2006) oraz A. Krawczyk-Tyrpy (1987) i E. Michow (2013) wynika, że NA zawierają w strukturach znaczeniowych semy: 1) topograficzne – informujące o lokalizacji *pars corporis* (dalej: PC); 2) anatomiczne – rejestrujące anatomiczne cechy PC; 3) funkcyjne – ilustrujące funkcje spełniane przez PC. W obrębie polskich gwarowych frazeologizmów somatycznych A. Krawczyk-Tyrpa wyróżniła 26 funkcji ciała ułożonych w 5 kategorii: 1) proces przemiany materii; 2)

funkcje motoryczne; 3) przekazywanie życia; 4) funkcje narządów zmysłów; 5) funkcje psychiczne: temperament i charakter, przeżywanie emocji, całowanie, płacz, myślenie, mówienie (Krawczyk-Tyupa 1987: 64–66).

Instrumentalna rola PC prawie zawsze jest podkreślana przez definicje słownikowe, chociaż jej istota budzi niekiedy wątpliwości. Na specyficzne funkcje PC zwrócił uwagę J.D. Apresjan (1972: 49). M. Grochowski zanegował instrumentalną funkcję PC, uznając, że jest ona tylko pozornie identyczna z funkcją instrumentu, a PC są co najwyżej quasi-instrumentem (Grochowski 1974: 159–171). Jednym z głównych problemów semantyki słownictwa cielesnego według A. Wierzbickiej jest cyrkularność definicji wynikająca z niemożności określenia: „co jest semantycznie bardziej podstawowe: anatomia czy fizjologia? co jest semantycznie prostsze: nazwy części ciała czy nazwy cielesne procesów?” (Wierzbicka 1975: 92). Analiza przeprowadzona w artykule obejmuje polskie i bułgarskie frazeologizmy ze znaczeniem motywowanym przez nazwy PC pełniących jedną z funkcji psychicznych – służących do myślenia. Materiał przykładowy zebrano z kilku podstawowych źródeł leksykograficznych (zob. bibliografia). *Tertium comparationis* stanowi potencjalność i granice realizacji tego samego semu w kształtowaniu znaczeń globalnych frazeologizmów somatycznych polskich i bułgarskich. Celem analizy konfrontatywnej jest określenie rodzaju i granic funkcjonalności w ramach tak zakreślonych zjawisk językowych.

Wiedza medyczna uznaje mózg za centralny organ myślenia. W eksplikacjach semantycznych A. Wierzbickiej *mózg* to: „miękką część ciała w czaszce, bez której nie można myśleć”, przy czym jednocześnie: „posiadanie mózgu nie implikuje zdolności myślenia, chociaż tę zdolność warunkuje” (Wierzbicka 1975: 99). Jednak definicje leksykograficzne rzeczownika nie odnoszą się bezpośrednio do funkcji myślenia: *mózg* – 1. zespół najwyższych ośrodków czuciowych, kojarzeniowych i ruchowych, stanowiący część układu nerwowego, znajdujący się w jamie czaszki u kręgowców; składa się z dwu półkul mózgowych, mózdzku i rdzenia przedłużonego; mózgowie; 2. umysł, rozum (Szymczak 1995 II: 211).

Ponieważ mózg jest wewnętrzną PC, niewidoczną dla oka, w językowym obrazie świata jego funkcję często przejmuje głowa, czyli miejsce, w którym znajduje się mózg. Ta metonimia jest bardzo istotna w tworzeniu obrazowości frazeologizmów somatycznych, co podkreślała m.in. A. Spagińska-Pruszek (2003). Metonimiczne wymiany modyfikują strukturę frazeologizmu bez naruszenia jego cech gramatycznych i semantycznych, ale nie byłyby możliwe bez odniesienia do tej samej życiowej funkcji spełnianej przez odpowiednie części ciała. Rolę tej PC podkreślił A. Krasnowolski: „głowa, w której się mieści mózg, to siedlisko wszelkich funkcji psychicznych, w przenośniach językowych zgodnie z fizjologią oznacza rozum, przytomność umysłu, myślenie” (Krasnowolski 1905: 23). K. Siekierska, omawiając rozwój znaczeniowy rzeczownika *głowa* w ujęciu historycznym, wymienia jako jedno z najstarszych znaczeń: ‘siedlisko władz umysłowych człowieka’ (Siekierska 1976: 183). Głowa jest siedliskiem wiedzy, symbolizuje mądrość, rozsądek, zdolności umysłowe, inteligencję, indywidualność itd. NA *głowa* – ważny komponent zebranych frazeologizmów – posiada kilka znaczeń: 1. część ciała zawierająca mózg i narządy zmysłów, u człowieka i niektórych małą wysunięta ku górze, u zwierząt – ku

przodowi [...]; 4. siedlisko rozumu, myśli [...]; 5. człowiek oceniany ze względu na jego umysłowość [...]; 7. człowiek stojący na czele jakiejś społeczności, organizacji; zwierzchnik (Szymczak 1995 I: 622).

Dla analizy materiału istotne okazały się, choć w niewielkim zakresie, jeszcze dwa inne NA: pol. *ciemie* – część czaszki (człowieka i innych ssaków) w zasięgu kości ciemieniowych (Szymczak 1995 I: 277) oraz *mózgownica* – żartobliwie, ironicznie o głowie, także o mózgu, umyśle (Szymczak 1995 II: 211). Ich występowanie we frazeologizmach uwarunkowane jest mechanizmami wspomnianej powyżej metonimii.

Semantyka polskich i bułgarskich frazeologizmów z komponentem NA posiadającym w strukturze semantycznej sem funkcji psychicznych ‘służy do myślenia’ dotyczy dwóch podstawowych aspektów: przebiegu procesu myślenia oraz oceny człowieka ze względu na jego zdolność do myślenia. W obu grupach występują frazeologiczne znaczenia zbudowane na bazie ontologicznej metafory pojemnika oraz strukturalnej metafory maszyny (por. metafory według Lakoffa i Johnsona 1988).

I. Proces myślenia

Metafora GŁOWA TO POJEMNIK

Semantyka frazeologizmów z tej grupy dotyczy takich procesów psychicznych, jak: 1) myślenie jako uczenie się i zapamiętywanie (lub zapominanie); 2) myślenie jako martwienie się. Jak wynika z zebranego materiału frazeologicznego, zarówno w języku polskim, jak i bułgarskim oba procesy dają się ułożyć w ciągi realizujące relacje: 1) ingresywizacji, 2) kontynuacji, 3) finalizacji (A. M. Lewicki 1976: 59). Produktywną i podstawową metaforą organizującą obrazowanie jest ontologiczna metafora pojemnika, realizowana konkretnie jako: GŁOWA TO POJEMNIK, co oznacza, że organ ten posiada wewnątrz możliwe do zapewnienia oraz powierzchni ograniczające, np. powierzchnię górną, na której można coś postawić, w pewnym sensie zabezpieczającą wewnątrz pojemnika.

1. Myślenie jako uczenie się i zapamiętywanie

W obu językach występują frazeologizmy, w których głowa traktowana jest jako pojemnik na myśli albo wiadomości, które „na wzór jakichś bytów materialnych mogą dostawać się do tego pojemnika, pozostawać w nim i go opuszczać” (Krawczyk-Tyrpa 1987: 136), por.:

a) wchodzenie do głowy – pojemnika: na łatwość przyswajania wiedzy i poglądów oraz duże zdolności zapamiętywania wskazują: pol. *coś* (nauka, poglądy) *idzie / włazi komuś do głowy* i ekwiwalent bułgarski (dalej: EB): *влиза ми / влезе ми в главата*. Ich ewentualnymi antonimami są: pol. *coś nie włazi komuś do głowy, coś z trudem włazi komuś do głowy*.

Liczna grupa frazeologicznych znaczeń dotyczy wysiłków i trudów, jakie wkłada się w celu jasnego i przystępnego przekazania wiedzy lub usilnego przekonywania. W tych frazeologizmach jedna z osób występuje w roli paciensa, którego głowa – pojemnik jest napełniana przez agensa: pol. *ktoś kładzie / wbija komuś w głowę / do głowy / do łba; ktoś kładzie coś komuś łopatą do głowy / do łba* lub *ktoś kładzie / pakuje / wkłada komuś jak*

loratą do głowy i EB: *тъпча / пълня главата на някого; наливам / набивам / вбивам / натъпквам в главата на някого нещо; наливам / наляя с фуния в главата на някого нещо*.

W niektórych frazeologizmach dochodzi do konkretyzacji: tym, co wchodzi do głowy, jest rozum, więc przybrały znaczenie ‘ktoś mądrzeje’: pol. *komuś przyszedł rozum do głowy* – EB: *идва ми / дохожда ми ума / акъла / пунето в главата*, albo ‘ktoś zmusza kogoś do zmadrzenia’: pol. *ktoś wlał / nalał komuś rozum / oleju do głowy; ktoś wbił / kładzie komuś rozum do głowy* i EB: *докарвам / сбирам / събирам ума / акъла в главата на някого*. Na tle powyższych frazeologizmów za elipsę można uznać bułg. *изпълвам / пълня / тъпча главата на някого*, posiadający takie samo znaczenie, chociaż brakuje komponentu NA *rozum*.

Inne frazeologizmy rejestrują moment nagłego pomyslenia o czymś: pol. *coś przyszło / wpadło / strzeliło komuś do głowy* i EB: *дохожда ми / дойде ми в главата*. Na nieustanną w czyichś myślach obecność idei, planów lub pomysłów, a także na stan zauroczenia inną osobą wskazują znaczenia bułg.: *завъртяло ми се е в главата; влиза ми / влезе ми в главата; вбивам си / набивам си в главата нещо*. Czasem jakiś zewnętrzny czynnik staje się przyczyną rozmyślań i dociekania: pol. *ktoś nabił / zaprzętnął komuś czymś głowę / łeb; ktoś zabił / wbił komuś klina / ćwieka w głowę / w łeb*. Znaczenie ‘coś narzuca się myślom wbrew czyimś chęciom’ mają pol. *coś ciśnie się komuś do głowy* i EB: *набивам се / набия се в главата на някого*. Otwartość charakteru (ze względu na połączenie ośrodków mózg – mowa) podkreślają pol. *ktoś mówi, co tu przyjdzie do głowy* i EB: *каквото ми дойде в главата говоря / дърдоря*.

W niektórych powyższych polskich i bułgarskich frazeologizmach zastosowano metaforę strukturalną, wyprofilowaną przez G. Lakoffa i M. Johnsona jako: ZAPAMIĘTYWANIE TO WBIJANIE [CZEGOŚ DO GŁOWY]. I. Kraśnicka-Wilk uważa, że jest ona oparta na abstrakcyjnym geście będącym efektem przekładu rzeczywistości abstrakcyjnej na bezpośrednio nas otaczającą rzeczywistość materialną i fizyczną, co stanowi typową metaforyzację (Kraśnicka-Wilk 2001: 340);

b) znajdowanie się w głowie – pojemniku: statyczność procesu myślenia znalazła wyraz w polskich frazeologizmach ze znaczeniem ‘ktoś się czymś (lub kimś) interesuje’: *ktoś ma coś w głowie; komuś coś / ktoś siedzi w głowie; komuś ktoś siedzi w głowie; ktoś ma głowę czymś / kimś zajęta / zaprzętnięta*. Odmianką semantyczną jest pol. *ktoś ma coś innego w głowie* ‘ktoś myśli o czymś innym (niż to, o czym jest mowa)’. Na związek myślenia z pamięcią wskazują: pol. *ktoś ma coś w głowie* ‘ktoś coś pamięta’; *coś utkwilo komuś w głowie* i EB: *остава ми / остане ми в главата* ‘ktoś zapamiętuje coś na długo’. Nieco inny odcień znaczeniowy posiada bułg. *държа у глава* ‘ktoś pamięta, że ucierpiał od czegoś, pilnuje się’. Dokuczliwe natręctwo myśli wyraża pol. *ktoś ma ćwiek / ćwieczek w głowie* w znaczeniu ‘ktoś ma manię, bzika’. Dynamikę procesów myślowych opisują frazeologizmy z obrazem ruchu, przebiegu myśli, idei, planów itd. *przez głowę*: pol. *coś przechodzi / przelatuje / przemyka się / przewija się komuś przez głowę* i EB: *минава ми / мине ми през главата; прекарвам / прекарам през главата си нещо*, może też: *мярва ми се / мерне ми се в главата* (czyli przelotnie). O braku zdolności do zapamiętywania wiedzy mówi przysłowiowe pol. *głowa jak rzeszoto, co w nią wejdzie*,

zaraz wyjdzie. Znaczenie ‘ktoś o czymś nie pomyślał’ ma pol. *coś nie powstało komuś w głowie / we łbie*. Przeciwnie znaczenie: ‘ktoś ciągle o czymś myśli’ przynosi motyw myśli uparcie pozostającej w głowie: pol. *coś nie wychodzi komuś z głowy* i EB: *не ми излиза от главата*, który jednak posiada szersze znaczenie ‘ktoś nieustannie myśli o czymś lub o kimś, co wywołało mocne wzruszenie, czego nie można zapomnieć’. Motyw pustego pojemnika użyto w pol. *kto nie ma w głowie, musi mieć w nogach* i EB: *които няма глава, има крака*, ale ze względu na użycie dodatkowego komponentu NA *noga* (PC służąca do chodzenia) przynosi on w obu językach zmodyfikowane znaczenie szczegółowe: ‘ktoś musi wrócić po to, co zapomniał zabrać’. W języku polskim odwołano się jednak w tym wypadku do braku zawartości w głowie, natomiast w bułgarskim do braku całej głowy;

c) wychodzenie z głowy – pojemnika: znaczenia frazeologizmów dotyczą procesu zapominania, zaprzestania myślenia lub przewyciężenia natrętniej myśli, pomysłu itp.: pol. *co z głowy, to z myśli; komuś wywietrzało / wyszło / wypadło / wyleciało / uciekło coś z głowy* i EB: *изпярява ми се / изфярява ми / изщуква ми от главата / мозък*. W języku bułgarskim stosuje się tu metonimiczną wymianę NA: *глава – мозък*. Są też możliwe obrazy frazeologiczne, w których agens usuwa pewną zawartość z głowy pacjenta przez wybijanie: pol. *ktoś wybił coś komuś z głowy; ktoś wybił ćwiek(a) komuś z głowy* i EB: *избивам / избия от главата на някого нещо; избивам / избия бръмбарите от главата на някого*. Czynność można skierować na siebie: *избивам си / изваждам си / изкарвам си от / из главата някого / нещо; избивам си / избия си бръмбарите от главата*. W języku polskim tym niepożądanym (wybijanym) obiektem jest ćwiek, a w bułgarskim insekty – chrabąszcze, symbolizujące natrętne i niepojące myśli.

2. Myślenie jako martwienie się czymś

NA *głowa* może być związana z przeżywaniem zmartwień i poczuciem odpowiedzialności. Jak stwierdza A. Krawczyk-Tyrpa, w takich frazeologizmach: „przedstawia się sytuację X-a tak, jakby na jego głowie (traktowanej jako przedmiot fizyczny) spoczywały konkretne osoby, sprawy, przyczyniające mu kłopotu. Jednakże X jest zmuszony do ciągłego, intensywnego myślenia o nich i dlatego [...] w tych użyciach wyrazu *głowa* można wyodrębnić sem ‘służy do myślenia’” (Krawczyk-Tyrpa 1987: 138). O takiej interpretacji świadczą frazeologizmy ze schematem syntaktycznym ktoś ma jakąś głowę (por. II), oznaczające zachowanie spokoju, zaprzestanie myślenia o troskach i kłopotach: pol. *ktoś ma spokojną głowę* i EB: *мирна ми е главата; мирява ми / миряса ми главата*.

Głowa może być potraktowana jako pojemnik – geometryczna spoista bryła, posiadająca górną zewnętrzną powierzchnię. W ramach ogólnego schematu ingresywizacji, kontynuacji i finalizacji można wydzielić zbiory z metaforą typu orientacyjnego: NA GŁOWIE TO ŹLE, Z GŁOWY TO DOBRZE. Jak stwierdza I. Kraśnicka-Wilk w odniesieniu do języka polskiego: „schematyczna metafora orientacyjna NA GŁOWIE TO ŹLE, Z GŁOWY TO DOBRZE jest bardzo dobrze zakorzeniona w naszym systemie kulturowym i społecznym, wyłania się bowiem z doświadczenia świata zewnętrznego i próby dostosowania natury zjawisk i przedmiotów abstrakcyjnych do przedmiotów fizycznych, a przedmioty fizyczne są bardziej dostępne i zrozumiałe od abstrakcyjnych” (Kraśnicka-Wilk 2001: 341). To, co przytłacza najwyżej położoną i najważniejszą część

ciała człowieka, najczęściej jest postrzegane w kategoriach negatywnych, por.:

a) wchodzenie, dostawanie się na PC: pol. *coś spada / wali się komuś na głowę* i EB: *струпва ми се / стоварва ми се на / върху главата ми; пада ми / идва ми / дохожда ми чудо на главата* oraz pol. *ktoś ściąga burzę / nieszczęście na swoją głowę* i EB: *викам гърма на главата си; навличам си / докарвам си / вземам си / турям си бяла на главата*; podobnie bułg. *докарвам / докарам до главата някому нещцо; навличам / донасям / докарвам / стоварвам бяла на главата някому* – wszystkie dotyczą przeżywania lub przyczyniania sobie albo komuś nieszczęścia, cierpienia czy nieprzyjemności. Semantyka innych frazeologizmów dotyczy przede wszystkim poczucia troski i odpowiedzialności za coś: pol. *ktoś wziął coś na swoją głowę; komuś spadło / zważyło się coś na głowę* i EB: *стоварва се / ляга върху / на главата ми; оби ми се / облъска ми се о главата*; pol. *ktoś sprowadza się / pakuje / spada / zlatuje komuś na głowę* i EB: *тупвам се / тронвам се / натурвам се / увисвам на главата на някого*; pol. *ktoś pakuje / zwała coś komuś na głowę* i EB: *тронвам / натлапвам някого на главата някому*;

b) przebywanie na PC: pol. *ktoś siedzi komuś na głowie* i EB: *оставам / остана на главата на някого*; pol. *coś jest na czyjejs głowie; ktoś ma coś na głowie* i EB: *имам на главата си; на главата ми е* – wszystkie znaczenia dotyczą sprawowania opieki, poczucia odpowiedzialności albo martwienia się czymś. Frazeologizm pol. *pozostawić / pozostawić / zostawić / zostawić coś na czyjejs głowie* oznacza ‘pozostawić kogoś (samego) z jakimś problemem, zrzucić problem na czyjejs barki’. Obraz „przechodzenia” przez głowę posłużył w bułg. *минава ми / мине ми през главата* do motywowania znaczenia ‘ktoś przeżywa wielkie nieprzyjemności, nieszczęścia; wiele znosi, cierpi’;

c) opuszczanie PC, zwalnianie miejsca na PC: pol. *komuś coś spadło z głowy* ‘ktoś uwolnił się od trosk i odpowiedzialności za coś’. Nie odnotowano przykładów bułgarskich.

II. Charakterystyka i ocena zdolności intelektualnych człowieka

Dla niektórych frazeologizmów z tej grupy istotny jest motyw posiadania lub braku PC służącej do myślenia. Przybierają one formę podstawowego schematu syntaktycznego: ktoś ma głowę: pol. *ktoś ma głowę* i EB: *имам глава* ‘ktoś jest bardzo mądry’, czasem rozmaicie rozszerzanego, por. *ktoś ma głowę / leb nie od parady* ‘ktoś jest wyjątkowo mądry i pomysłowy’ lub *ktoś ma głowę / leb do czegoś* ‘ktoś ma duże zdolności, szczególnie umiejętności w jakiejś dziedzinie’. Ten sam obraz zawierają: pol. *ktoś z głową* ‘ktoś o dużych zdolnościach, inteligencji’; *ktoś bez głowy* ‘ktoś roztargniony, niemyślący’, *ktoś robi coś z głową* ‘ktoś postępuje rozważnie’; *ktoś robi coś bez głowy* ‘ktoś robi coś w sposób nieprzemysłany’. W języku polskim wariant rozbudowany: ktoś ma jakąś głowę reprezentują pol. *ktoś ma mocną / tęgą / zdolną / sprytną głowę* ‘ktoś jest mądry / zdolny / sprytny’. Właściwości przypisywane głowie pełnią w nich jednocześnie funkcję określania potencjału intelektualnego człowieka.

W niektórych frazeologizmach brak PC służącej do myślenia sygnalizuje działania nierozumne, bezsensowne i chaotyczne: pol. *ktoś traci / stracił głowę; ktoś chodzi (jak) bez głowy* ze znaczeniem ‘ktoś nie wie, co zrobić’. Obraz odejmowania, zabierania komuś głowy w bułg. *вадя / изваждам / изкарвам от глава някого; вземам / взема главата на някого* motywuje znaczenie ‘ktoś pozbawia kogoś umiejętności rozumnego działania’.

Na zaistnienie chaosu, bałaganu i kłopotów wskazują: pol. *urwanie głowy* ‘zamieszanie, bałagan’; *ktoś ma z kimś urwanie głowy / łba* ‘ktoś ma wiele kłopotów z kimś’.

Do realizacji znaczenia oceniającego poziom umysłowy człowieka mogą w języku polskim posłużyć frazeologizmy z substytucją *pars pro toto*: mózg, głowa – człowiek. Występuje ona we frazeologizmach oznaczających czyjąś mądrą i przemyślaną działalność: pol. *ktoś jest mózgiem czegoś* ‘ktoś jest kierowniczą siłą czegoś’; *coś dzieje się / idzie czyjąś głową* ‘coś przebiega według czyjegoś pomysłu i inicjatywy’. Umiejętność skutecznego załatwiania spraw podkreślają także pol. *głowa czyjaś w tym, żeby...* i wykrzyknikowy pol. *moja w tym głowa!*

Odwołanie się do położenia głowy w pionie w obu językach służy do porównania poziomu umysłowego dwóch osób: pol. *ktoś przerasta / przewyższa / przenosi kogoś o głowę* ‘ktoś góruje na kimś poziomem umysłowym’ i bułg. *излизам / дохождам на глава някому / на нещо* ‘ktoś dorównuje komuś rozumem’.

W pozostałej, bardzo licznej grupie frazeologizmów ujawniły się dwie wspomniane powyżej podstawowe metafory: GŁOWA TO POJEMNIK i GŁOWA TO MASZYNA.

Metafora GŁOWA TO POJEMNIK

Niemądre postępowanie i głupotę wyśmiewają liczne frazeologizmy zawierające ogólne porównania głowy – pojemnika – do przedmiotów o dużych bądź nieadekwatnych do spełnianej funkcji wymiarach, albo do twardych materiałów (np. budowlanych, głównie drzewa): pol. *ktoś ma kwadratową / ciasną / zakutą / tępą / słabą głowę; ktoś ma głowę do pozłoty* i EB: *имам твърда / корава / дебела; твърда / корава ми е глава; главата ми е като дървник* (porównanie głowy do pniaka do rąbania drzewa); *глава имам за дувар* (porównanie do muru) – wszystkie ze znaczeniem ‘ktoś nie słucha czyichś rad, jest nierozumny i uparty’; *не ми увира / уври главата с кола дърва / с три товара дърва* ‘ktoś wyjątkowo uparty, niemądry i postępujący samowolnie’; także *букова глава* ‘1. ktoś uparty, twardogłowy; 2. ktoś, kto trudno coś pojmuje, tępak’; *вита глава* ‘ktoś bardzo uparty, kapryśny, przekorny’ oraz: *виж му главата, та му крой кюлаф / калпак* ‘ktoś bardzo głupi, nieprzewidywalny’; *ум море, глава кофа* – stosowany jako wyraz lekceważenia i pogardy wobec osoby, która postąpiła niezwykle głupio.

Najczęstsze jednak są obrazy pojemnika pustego bądź wypełnionego dziwnymi przedmiotami. Różne cechy charakteru, takie jak: lekkomyślność, brak rozwagi, głupota itp. ilustrowane są frazeologizmami z metaforą głowy – pustego pojemnika, np. pol. *ktoś ma pustą głowę; ktoś ma pustki w głowie* i ich semantyczne EB: *празна глава; празна ми е главата; главата ми е куха; главата ми е празна кратуна* – używane o głupcu.

Niektóre frazeologizmy dokładniej odzwierciedlają wiedzę naukową i – oprócz NA *głowa* – posiadają w składzie komponent NA *mózg*. W ramach metafory GŁOWA TO POJEMNIK *głowa* może być także traktowana jako pojemnik na mózg, bowiem w myśleniu potocznym mózg nie jest umiejscowiony w czaszce, lecz w głowie. Frazeologizmy zawierać mogą stwierdzenia o braku mózgu (oraz rozumu) w głowie: pol. *ktoś nie ma rozumu w głowie / we łbie* i ich semantyczne EB: bułg. *нямам ум / акъл / мозък в главата си; ума ми не е в главата* oraz ironiczne *гений без мозък* ‘ktoś przeciętny, ale mający o sobie wysokie mniemanie’. W języku bułgarskim żartobliwie może być wymieniona

przyczyna braku mózgu: bułg. *сврака / чафка / кукувица ми е изпила мозъка* (dosł.: sroka, kawka albo kukułka wypila komuś mózg) w znaczeniu ‘ktoś całkiem zgłupiał’. Obraz powszechnie znanych ptaków, które „wypiły” PC służącą do myślenia, sprzyja wystąpieniu wykładnika nasilenia cechy ‘bardzo’. W języku bułgarskim o braku zawartości w głowie może świadczyć też jej ciężar, por. bułg. *лек в главата; не ми тежи главата* ‘ktoś jest głupi i lekkomyślny’. W ekscerpowanych źródłach polskich nie wystąpiły frazeologizmy z podobnym obrazem lekkiej PC służącej do myślenia.

Głowa jako pojemnik może zostać czymś zapełniona i w zasadzie powinien to być stan odbierany jako korzystny, zwłaszcza gdy w środku panuje ład i porządek: pol. *ktoś ma dobrze w głowie*; albo nie ma żadnych odstępstw od normy fizjologicznej: bułg. *с мозък в главата* ‘(działać) mądrze’; pol. *ktoś ma głowę / leb na karku* ‘ktoś jest rozsądny, zaradny’. W języku bułgarskim za niekorzystny uznaje się jednak stan nadmiernego przepelnienia pojemnika: ironiczny bułg. *от акъл глава му се пука* (dosłownie: komuś głowa pęka od rozumu) posiada znaczenie ‘ktoś wcale nie jest mądry, jest bardzo głupi’.

Głowa może być bezużyteczna zarówno jako pojemnik pusty, jak i zapełniony bezwartościowymi przedmiotami. Znaczenie ‘ktoś jest lekkomyślny’ lub ‘ktoś jest szalony, zwariowany’ lub ‘ktoś jest głupi’ mają frazeologizmy realizujące bardzo produktywny w wielu językach schemat *ktoś ma w głowie N^{acc}/ADV*, gdzie N/ADV oznaczają różne przedmioty bezwartościowe, rośliny, owady i inne elementy rzeczywistości niosące konotacje lekkości, próżni, albo sugerujące zakłócenia pracy PC: pol. *ktoś ma fioła / siano / sieczkę / kwiatki / zajączki / wiatr / wodę / dymek* (itd.) *w głowie*; *ktoś ma pstro / zielono / źle w głowie*; gumowane pol. *ma kielbie we łbie* i ewentualne EB: *имам брашно / бръмбари / мухи в главата си, главата ми е пълна с мухи / бръмбари / със слама; мухи / бръмбари бръмчат в главата ми; в главата ми все тоз вятър вее; в главата ми вятър влязло* (w języku bułgarskim w funkcji bezwartościowych obiektów zapełniających głowę są zwykle: mąka, chrząszcze, muchy, słoma, wiatr). Rolniczą asocjacje: ziarno – myśl, mądrość odnaleźć można w obrazowaniu bułg. *под носа му порасло, в главата му не посеано* ‘ktoś już dorósł, ale jeszcze nie zmądrzał’. Realizacje omówionego schematu w języku polskim podają także m.in. Lewicki (1976: 66–67), w polskich gwarach: Krawczyk-Turpa (1987: 131).

Zakłócenia w funkcjonowaniu PC służącej do myślenia spowodować mogą czynniki zewnętrzne, metaforycznie przedstawione jako małe istoty żywe, które wchodzą, dostają się lub są przez kogoś wpuszczane do PC. W języku bułgarskim szczególnie często występują w tej roli: muchy, chrząszcze, robaczki – symbolizujące jakieś natrętne a bezsensowne myśli lub idee: bułg. *влиза ми / влезе ми муха / бръмбар в главата; влизат ми / влязат ми бръмбарчета в главата; бръмва ми / бръмне ми муха в главата* ‘ktoś wmówił sobie jakąś bezużyteczną, nierozumną myśl lub ideę, którą się ustawicznie zajmuje’; *напъхвам / пускам / вкарвам / турям червей / муха / бръмбар в главата на някого*. Absurdalność i nielogiczność obrazowania, silnie zwiększające ekspresję bułgarskich związków podkreśliły m.in. M. Iwanowa (1990: 65) oraz Denczewa (2013).

Niekorzystne zakłócenia w pracy mózgu i głowy mogą być sugerowane przez motywy ruchu obrotowego: przewracającego, mieszającego. O chaosie w myślach mówią pol. *coś przewraca komuś mózg; mózg się komuś przewraca / wywraca*. Niemożność myślenia

skonkretyzowaną jako lekkomyślność, głupota albo roztargnienie wyrażają pol. *ktoś ma mętlik w głowie; komuś mąci się / miesza / gmatwa / płącze w głowie*. Za ich ekwiwalenty semantyczne można uznać bułg. *размътва ми се / размътя ми се главата / мозъка* ‘ktoś nie może myśleć rozsądnie’. Ingerencję jakiegoś agensa w wywoływanie zaburzeń procesów myślowych podkreślają pol. *ktoś namieszał / naplątał komuś w głowie* i EB: *бъркам / мътя / разбърквам / завъртявам главата / мозъка на някого* – ze znaczeniem dotyczącym stanów roztargnienia, niejasności w myślach, ale też podburzania i wmawiania szkodliwych idei. Motyw ruchu obrotowego występuje we frazeologizmach oznaczających stan zakochania: pol. *ktoś zawrócił komuś w głowie* i EB: *завъртявам / забърквам главата / мозъка на някого* (tu w roli komponentu także NA *mózg*). Motyw napływania czegoś do PC użyto w pol. *coś uderza komuś do głowy* ‘ktoś staje się zbyt pewny siebie i zarozumiały’ (np. po uzyskaniu sławy, zdobyciu stanowiska, zrobieniu kariery itd.). Podobny motyw i znaczenie posiada pol. *woda sodowa uderzyła komuś do głowy*.

Metafora GŁOWA / MÓZG TO MASZYNA

W kolejnej grupie przykładów PC służące do myślenia potraktowane zostały przede wszystkim jako dobrze lub źle działający instrument (przyrząd, maszyna). Metafora GŁOWA / MÓZG TO MASZYNA motywuje m.in. znaczenie dodatnie ‘ktoś jest mądry, pojętny, zdolny’. Posiadają je bułgarskie frazeologizmy pochwalające ostrość narzędzia, co sugeruje szybkość działania PC – quasi-instrumentu do myślenia, por. *сече ми главата / мозъка*. Ze względu na czynniki kulturowe (popularne tureckie słodczyce) przyrównuje się głowę do specyficznego konkretnego narzędzia: tasaka sprzedawcy chałwy, por. *сече ми главата като на халваджия телсата*. W języku polskim natomiast podkreśla się fakt naoliwienia PC, co sprzyja dobrej pracy: *ktoś ma olej w głowie* ‘ktoś jest mądry’.

Charakterystyką osób niepoczytalnych i nienormalnych są frazeologizmy z obrazem braku pewnych części w głowie – mechanizmie, co skutkuje złą pracą: pol. *komuś brak piątej klepki* i EB: *ексик ми е едната дъска в главата; нямам ни една дъска в главата си* (tu dosł.: brak deski lub desek w głowie). Niekiedy frazeologizmy są stwierdzeniami uszkodzeń głowy: pol. *ktoś ma źle w głowie / z głową; komuś na mózg padło / uderzyło* ‘ktoś oszalał, zwariował’ i ich semantyczne EB: *главата ми не е в ред; ударен в главата; ударен с лопата по главата* (tu: uderzenie łopatą w PC). Podobne znaczenie motywowane jest przez obrazy wyglądu zewnętrznego PC (zakłócającego przyjęte normy): pol. *wariat z mokrą głową* ‘całkowity wariat’. W języku polskim używany bywa też frazeologizm: *ktoś wylał komuś kubel zimnej wody na głowę* ‘ktoś wykazał komuś nierealność jego pomysłu, planów’, który motywowany jest obrazem niekorzystnego oddziaływania na PC z zewnątrz, co ma jednak pobudzić do intensywniejszego myślenia.

Wyjątkowo i tylko w języku polskim wystąpiła nazwa części głowy, która znajduje się bardzo blisko mózgu, więc jej uszkodzenie mogłoby wywołać zakłócenia w pracy (tj. myśleniu) i ujemnie wpłynąć na stan intelektualny: pol. *ktoś nie jest w ciemni bity* ze znaczeniem ‘ktoś jest sprytny, mądry, bystry, nie da się oszukać’. O osobach niezdolnych – za pośrednictwem metafory źle działającej części w maszynie (instrumencie) – traktuje bułg. *не ще ми чука тъпан на главата* ‘ktoś jest głupi, nie może niczego pojąć i zrozumieć’, w którym wykorzystano motyw bębna, który nie bębni.

Na intensywność myślenia wskazywać mogą motywy różnych ruchów wykonywanych głową lub nawet ruchy mózgu w głowie. Organy te są tutaj traktowane jako części maszyny (lub instrumentu) wprawianej w ruch, więc zaczynającej owocnie działać: pol. *ktoś kręci / pokręcił głową; ktoś ruszył mózgiem / mózgownicą / głową* i ich możliwe semantyczne EB: *размърдва ми се / поразмърдва ми се мозъка; размърдвам си мозъка; бия си / блъсвам си / бяхтя си главата*. O daremności myślenia wobec nieprzewycięzonych trudności mówią pol. *ktoś bije / tłucze / wali głową o mur / o ścianę* i przysłowiove: *głową muru nie przebijesz*, albo *walić głową w mur*, które A. Pajdzińska interpretuje: „związek ów określa ludzkie wysiłki czynione, by pokonać trudności, których pokonać się nie da” (Pajdzińska 1993: 67).

Interesującym wyrazem poszukiwania ekspresji są bułgarskie frazeologizmy wykorzystujące obrazy zabrudzenia quasi-instrumentu do myślenia, co jest kulturowo motywowanym przejawem głębokiego lekceważenia i pogardy. Reakcją na bardzo niemądrą wypowiedź rozmówcy jest w języku bułgarskim obraźliwa i wulgarna replika z obrazem zabrudzenia PC moczem: *да ти пикая в мозъка*. Motyw zabrudzenia mózgu przez oplucie użyty został we frazeologizmie bułg. *плюя в мозъка на някого* ‘ktoś stawia kogoś w złym położeniu’. Nie odnotowano podobnych przykładów polskich.

Głowa – jak maszyna – jest zdolna podołać wysiłkowi umysłowemu i posiada do tego odpowiednią moc roboczą, por. *хваца ми / стига ми / взема ми / ражда ми / разбира ми главата*, albo odwrotnie – nie jest w stanie mu podołać ze względu na zbyt słabą moc: *не ми хваца главата*. Znaczenie ‘ktoś myśli intensywnie’ posiadają frazeologizmy z obrazem sugerującym, że należy włożyć wiele wysiłku w wymyślenie odpowiedniego sposobu działania: pol. *ktoś pracuje głową; ktoś zachodzi w głowę; ktoś poszedł / skoczył po rozum do głowy; ktoś łamie / suszy sobie głowę / mózg / mózgownicę* i EB: *чопля си мозъка; боля си главата с / над нещо*. W języku bułgarskim występują ponadto bardzo ironiczne frazeologizmy odwołujące się do normatywnej liczby PC człowieka. Ponieważ człowiek posiada jedną głowę i dwie nogi, to zwiększenie liczby nóg skutkuje słabą mocą maszyny do myślenia. Krytycznie i złośliwie oceniają pracę głowy: *глава за четири нозе* ‘głupiec’; *не била тази глава за два крака* oraz *на такава глава са малко два крака, иска четири* (o głupim i prostackim człowieku).

Oddzielną grupę tworzą frazeologizmy dotyczące specyficznych zaburzeń w funkcjonowaniu mózgu lub głowy z powodu nadużycia alkoholu. Są powiązane z metaforą GŁOWA TO MASZYNA, ponieważ ich obrazowanie wskazuje na małą lub dużą moc (odpowiednio: wytrzymałość człowieka na działanie alkoholu) albo podkreśla możliwe zakłócenia w pracy maszyny: szumy, zaproszenie, zalenie, zamoczenie, zamącenie itd. (odpowiednio: stopień zamroczenia alkoholowego). Na obrazie słabej lub mocnej (wytrzymałej na alkohol) głowy oparte są pol. *ktoś ma słabą głowę; ktoś ma mocną głowę*, którego ekwiwalentem semantycznym może być bułg. *носи ми / държи ми главата*. Różne wymienione powyżej zakłócenia w pracy maszyny – głowy (w języku bułgarskim także mózgu) – ilustrują pol. *ktoś zakropił / zalał / zaproszył / zamoczył głowę / teб; komuś szumi w głowie / we łbie; coś* (tj. alkohol) *idzie / uderza komuś do głowy* – o zamroczeniu trunkiem i odczuwaniu działania alkoholu w różnym natężeniu. Ich ewentualnymi semantycznymi EB mogą być: *бия / удрям в главата* – zwykle o alkoholu, który jest na tyle

mocny, że wywołuje zamroczenie i ból głowy. W języku bułgarskim alkohol oddziałuje także na mózg, por. *размътвам / размътя главата / мозъка на някого* (określenie trunku, który sprawia, że ktoś nie jest w stanie myśleć jasno i rozsądnie). O różnych stopniach upicia się mówią pol. *ktos ma dobrze w głowie / we łbie* oraz paradoksalny ironiczny bułg. *турил съм памет в главата* (dosł.: ktoś wrzucił pamięć do głowy); *понаправям главата; курдисвам / направям главата*.

Wyróżniony sem funkcji psychicznych ‘służy do myślenia’, zawarty w strukturze semantycznej kilku polskich i bułgarskich NA, może – lecz nie musi – być w obu językach w jednakowym stopniu wykorzystany do motywowania znaczeń frazeologizmów somatycznych. Językowo-kulturowy obraz PC człowieka utwalony w polskiej i bułgarskiej frazeologii somatycznej dowodzi, że ze względu na oczywiste uwarunkowania biologiczne w obu językach wystąpiły nazwy prawie tych samych organów służących człowiekowi do myślenia zgodnie zarówno z wiedzą naukową, jak i potoczną. W języku polskim są nimi NA: pol. *głowa (leb), mózg* oraz wyjątkowo: *ciemie i mózgowica* (pojedyncze frazeologizmy), a w języku bułgarskim wyłącznie *глава* i *мозък*. Wyodrębnienie w języku polskim i bułgarskim takich NA, które oznaczają PC służące do myślenia nie stanowi więc istotnej różnicy między porównywanymi językami. Inna jednak jest ich produktywność w funkcji komponentów frazeologizmów. Omawiany sem funkcji psychicznych ‘służy do myślenia’ umotywowwał w języku polskim znaczenia ponad 30 frazeologizmów, a w języku bułgarskim – około 60, czyli prawie dwukrotnie więcej. NA: pol. *głowa* oraz bułg. *глава* i *мозък* są bardzo częstymi komponentami – każdy z nich występuje w około 30 zebranych frazeologizmów. Natomiast pol. NA *mózg* bywa rzadko używany w funkcji komponentu frazeologizmów (ok. 10 frazeologizmów). Istotne różnice pojawiają się na płaszczyźnie metaforyki zastosowanej we frazeologizmach oraz semantycznej sfery odniesień do rzeczywistości pozajęzykowej. Obserwacje produktywności NA prowadzą do wniosku, iż język bułgarski częściej stosuje metaforę opartą na metonimii komponentów oznaczających pewną część z całości: mózg jest częścią głowy, więc bułg. NA *глава* wymieniany jest na NA *мозък*, ze względu na ich tożsamość funkcyjną (PC służące do myślenia). W języku polskim natomiast jest możliwa wyjątkowa metonimia *głowa – ciemie* lub *mózgowica*. Zjawisko wymiany komponentów NA jest typowe dla frazeologii somatycznej (por. *ręka – palce, dłoń; noga – stopa, pięta; ręka – pręsti; kraka – nemi* itd.), chociaż – jak ukazano – może być ono różnie reprezentowane w konfrontowanych językach.

W artykule zgromadzono frazeologizmy somatyczne motywowane taką samą funkcją PC oraz często identycznym bądź podobnym obrazem frazeologicznym, np. metaforą pojemnika czy maszyny. W obu językach na semantykę rzeczownika *głowa – глава* wynikającą z polskich i bułgarskich frazeologizmów, nakładają się dwa podstawowe aspekty: pojmowanie głowy jako siedliska władz umysłowych i życia psychicznego człowieka (w którym przebiega czynność myślenia) oraz jako czynnika warunkującego potencjał intelektualny i poziom umysłowy człowieka. Zauważono także w artykule liczne obrazowe motywy swoiste tylko dla jednego z języków. Rzadkie w zebranych materiale są frazeologizmy rejestrujące przebieg myślenia na podstawie oznak zewnętrznych, ponieważ proces ten jest czynnością psychiczną niedostępną bezpośredniej obserwacji. Frazeologia

dotycząca procesów umysłowych jest w dużym stopniu metaforyczna i abstrakcyjna, a związki będące zleksykalizowanym opisem gestu czy mimiki są marginalne (w porównaniu choćby z frazeologizmami ze znaczeniem motywowanym przez inne semy zawarte w strukturze semantycznej NA, np. sem topograficzny: część ciała ‘górna / dolna’ lub ‘przednia / tylna’, por. Michow 2013). Wiele z uwzględnionych w artykule frazeologizmów, pomimo zauważalnych różnic formalnych, stanowi ekwiwalenty semantyczne i może posłużyć do dalszych badań nad ekwiwalencją międzyjęzykową (np. ekwiwalencją gramatyczno-syntaktyczną czy też stylistyczną).

Skróty:

NA	– <i>nomen anatomicum</i> (nazwa części ciała)
PC	– <i>pars corporis</i> (część ciała)
EB	– ekwiwalent bułgarski

Bibliografia

Bibliografia źródłowa

DOROSZEWSKI, W. (red.), 1958–1969. *Słownik języka polskiego*. T. I–XI. Warszawa: Polska Akademia Nauk.

SZYMCZAK, M. (red.), 1995. *Słownik języka polskiego*. T. I–III. Warszawa: PWN.

SKORUPKA, S., 1967–1968. *Słownik frazeologiczny języka polskiego*. T. I–II. Warszawa: Wiedza Powszechna.

КЮВЛИЕВА-МИШАЙКОВА, В., 1986. *Фразеологизмите в българския език*. София: БАН.

ЛЕОНИДОВА, М., 1986. *Проблеми структурно-семантической типологии болгарских и русских фразеологизмов*. София: Народна просвета.

НИЧЕВА, К., 1987. *Българска фразеология*. София: Наука и изкуство.

НИЧЕВА, К., СПАСОВА-МИХАЙЛОВА, С., ЧОЛАКОВА, К., 1974–1975. *Фразеологичен речник на българския език*. T. I–II. София: БАН.

Речник на българския език. 1977–2004. T. I–XII. София: БАН.

Bibliografia przedmiotowa

APRESJAN, J.D., 1972. Definiowanie znaczeń leksykalnych jako zagadnienie semantyki teoretycznej. In: Red. A. WIERZBIĆKA. *Semantyka i słownik*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 39–58.

DENCZEWA, D., 2013. Olej, kapusta, kalosze: Inteligencja i głupota w polskich i bułgarskich związkach frazeologicznych. *Postscriptum Polonistyczne*, 2 (12), 295–301.

DOLIŃSKA, A., 1988. Ekwiwalencja somatycznych związków frazeologicznych w języku bułgarskim i polskim. In: Red. K. FELESZKO. *Polono-Slavica-Varsoviensia*. T. 1: *Problemy językoznawstwa konfrontatywnego*. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 189–196.

GROCHOWSKI, M., 1974. Nazwy części ciała jako argumenty predykatu. *Studia Semiotyczne* V, 159–171.

KRASNOWOLSKI, A., 1905–1906. *Przenośnię mowy potocznej*. Warszawa: M. Arct.

KRAŚNICKA-WILK, I., 2001. Kognitywne schematy wyobrażeniowe leżące u podstaw F z leksemem głowa. *Język Polski* LXXXI, 5, 339–343.

KRAWCZYK-TYRPA, A., 1987. *Frazeologia somatyczna w gwarach polskich: Związki frazeologiczne o znaczeniach motywowanych cechami części ciała*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

LAKOFF, G.; JOHNSON, M., 1988. *Metafory w naszym życiu*. Warszawa: PWN.

LEWICKI, A.M., 1976. *Wprowadzenie do frazeologii syntaktycznej: Teoria zwrotu frazeologicznego*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

- MAĆKIEWICZ, J., 2006. *Językowy obraz ciała: Szkice do tematu*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- MICHOW, E., 2013. *Studia nad frazeologią somatyczną języka polskiego i bułgarskiego*. Kielce: GlobalTranslator.
- PAJDZIŃSKA, A., 1982. Elementy motywujące znaczenie w składzie związków frazeologicznych. In: Red. M. BASAJ, D. RYTEL. *Z problemów frazeologii polskiej i słowiańskiej*. T. I. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 81–87.
- PAJDZIŃSKA, A., 1993. *Frazeologizmy jako tworzywo współczesnej poezji*. Lublin: Agencja Wydawniczo-Handlowa.
- RADEWA, S., MAJCHROWSKI, J., 1979. Полско-български фразеологизми с компоненти соматизми. In: *Съпоставително изучаване на частните лексикални системи на славянските езици в синхрония и диахрония*. София: БАН, 178–184.
- SIEKIERSKA, K., 1976. Frazeologia związana z rzeczownikiem głowa: Rys historyczny. *Prace Filologiczne*, 26, 181–199.
- SPAGIŃSKA-PRUSZAK, A., 2003. *Intelekt we frazeologii polskiej, rosyjskiej i chorwackiej*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- WIERZBICKA, A., 1975. Rozważania o częściach ciała. In: Red. E. JANUS. *Słownik i semantyka: Definicje semantyczne*. Wrocław: Wydawnictwo Ossolineum, 91–103.
- ИВАНОВА, М., 1990. Ролята на езиковите образи при оформяване на значението в българските фразеологизми. *Български език*, кн. 1, 61–75.
- КАРАГЪЗОВА, С., 2004. Емоции и манталитет (Върху материал от български и полски фразеологизми за емоции). In: С. ДИМИТРОВА, С. КАРАГЪЗОВА, М. СТАМЕНОВ, М. АЛМАЛЕХ. *Език и манталитет*. София: Военно издателство, 46–72.

Elżbieta Michow

Jan Kochanowski University in Kielce, Poland

Research interests: history of language, lexicology, phraseology, Slavonic studies, Bulgarian studies

POLISH AND BULGARIAN SOMATIC PHRASES JUSTIFIED WITH THE NAMES OF THE PARTS OF THE BODY DESIGNED FOR THINKING

Summary

The article includes the analysis of Polish and Bulgarian somatic phrases with the meaning justified with substantial components – the names of the parts of the body having a semantic feature ‘designed for thinking’ in the semantic structure. This semantic feature belongs to mental functions in the categories of semantic features and it justified the meaning of the number of collected phrases in Bulgarian (about 60) twice as big as in Polish (about 30). The most productive components of analysed phrases are NA (*nomen anatomicum*) Polish *głowa* (*leb*), Bulgarian *глава* and *мозък*. NA Polish *mózg* and exceptionally NA Polish *ciemie* i *mózgownica* are rarely used in the function of the component. Furthermore, the observations of productivity of NA lead to the conclusion that metonymic alternations of NA: *глава* – *мозък* are used in Bulgarian more often. They are based on the same function of both exchanged parts of the body: designed for thinking. However, in Polish exceptional and rare metonymies are possible: *głowa* – *ciemie* and *głowa* – *mózgownica*. The semantics of Polish and Bulgarian phrases concerns two categories: 1) the process of thinking (as a way of learning and memorizing as well as upsetting oneself); 2) the characteristics and the evaluation of human’s intellectual abilities. A detailed analysis was conducted within the confines of collections that realize the relations of initial phase, continuation and finalization. Furthermore, it was proved that very productive metaphors that organize the imagery in Polish and Bulgarian somatic phrases are the ontological metaphor of a container and the structural metaphor of a machine.

KEY WORDS: phraseology, somatic phraseology, Polish and Bulgarian somatic phrases, Polish and Bulgarian metaphor.

Elżbieta Michow

Jano Kochanovskio universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: kalbos istorija, leksikologija, frazeologija, slavistika, bulgaristika

LENKŲ IR BULGARŲ SOMATINIAI POSAKIAI, GRINDŽIAMI KŪNO DALIŲ, SKIRTŲ ĮVARDYTI MĄSTYMĄ, PAVADINIMAIS**Santrauka**

Straipsnyje pateikiama lenkų ir bulgarų somatinių posakių analizė, grindžiama esminėmis sudedamosiomis dalimis – kūno dalių pavadinimais, kurių semantinė funkcija semantinėje struktūroje reiškia „skirtas mąstyti“. Ši semantinė savybė priklauso semantinių požymių kategorijų protinėms funkcijoms, taip pat ji patvirtina, kad bulgarų kalboje surinktų frazių pasitaikė dvigubai daugiau (60), negu lenkų kalboje (30). Produktiviausi nagrinėtų frazių elementai yra anatomiciniai pavadinimai (lot. *nomen anatomicum*), lenkų kalboje *galva* ir *smegenys* (lenk. *głowa* ir *leb*; atitinkamai bulg. *глава* ir *мозък*). Lenkų kalboje anatomicinis smegenų pavadinimas (lenk. *mózg*), o ypač *momenėlis* ir *smegenys* (lenk. *ciemie* i *mózgownica*) retai funkcionuoja kaip sudedamoji dalis. Taip pat anatomicinių pavadinimų gausos analizė leidžia priėti prie išvados, kad anatomicinių pavadinimų metoniminiai pokyčiai (bulg. *глава* ir *мозък*) dažnesni bulgarų kalboje. Jie grindžiami ta pačia abiejų pakeistų kūno dalių funkcija – paskirtimi mąstyti. Vis dėlto lenkų kalboje išimtiniai ir reti metonimijų atvejai yra galimi: *głowa* – *ciemie* ir *głowa* – *mózgownica*. Lenkiškų ir bulgariškų frazių semantika apima dvi kategorijas: 1) mąstymo procesą (kaip būdą mokytis ir įsiminti bei sutrikdyti); 2) žmogaus intelektualinių galimybių savitumus bei jų vertinimą. Išsami analizė apsiribojo surinktais duomenimis, susijusiais su pirminės stadijos ryšiais, plėtote ir baigtimi. Taip pat buvo įrodyta, kad itin produktyvios yra metaforos, sisteminančios lenkų ir bulgarų kalbų somatinių posakių vaizdingumą: tai ontologinė metafora (galva kaip talpykla) ir struktūrinė metafora (galva kaip mašina).

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: frazeologija, somatinė frazeologija, lenkų ir bulgarų somatiniai posakiai, metafora lenkų ir bulgarų kalbose.

Gauta 2014 04 15

Priimta publikuoti 2014 08 11